
ЩОДО ПРИЙНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

УДК 343.222.4

Бойко Ю. А.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Робота присвячена дослідженню теоретичних проблем кримінальної відповідальності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, правообмеження, кримінальні правовідносини.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання кримінальної відповідальності було і залишається одним з найбільш актуальних та гостро дискусійних в теорії кримінального права. В даному дослідженні окреслюються загальні питання, що стосуються кримінальної відповідальності (поняття, зміст, сутність і ін.); аналізується взаємозв'язок кримінальної відповідальності та кримінальних правовідносин. В рамках зазначеного обсягу роботи ми не претендуємо на абсолютну новизну в поглядах на аналізовані питання. Її завданням є визначення позицій, які стануть відправними в подальшому дослідженні проблем видів та форм реалізації кримінальної відповідальності, та їх уточнення.

Останні дослідження і публікації. Питання поняття кримінальної відповідальності попередньо досліджувалося такими вченими, як Багрій-Шахматов Л.В., Баулін Ю.В., Годіло Н., Грищук В., Єндольцева А.В., Козаченко І.Я., Красніцький І.В., Марцев А.І., Ретюнських І.С., Соловйов І.Ф., Тарбагаєв А.Н., Тацилін М., Фріс П.Л., Хомич В.М. та ін.

Мета та завдання статті. Визначити базові ідеї, необхідні для дослідження видів та форм реалізації кримінальної відповідальності. Здійснити уточнення поняття кримінальної відповідальності, її суті та змісту. З'ясувати співвідношення кримінальної відповідальності з кримінальними правовідносинами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінальна відповідальність – одна з фундаментальних категорій кримінального права. Вона завжди розглядається наукою як вид юридичної відповідальності та, категорії більш високого порядку – соціальної відповідальності, а також у своєму взаємозв'язку з такими поняттями кримінального права як кримінальні правовідносини, кримінальне покарання, кримінально-правова норма та ін. Саме тому в основу кримінально-правових досліджень в даній сфері були закладені здобутки загальної теорії права, в першу чергу, в проблематиці юридичної відповідальності та суспільних правових відносин.

Поняття кримінальної відповідальності в науковій літературі, так чи інакше, піднімається всіма вченими. Але, довготривалі дискусії з цього питання й на сьогодні залишаються незавершеними. Крім того, гостроти проблемі додає відсутність законодавчого визначення поняття кримінальної відповідальності на рівні Кримінального кодексу України. Деякі науковці пропонують ввести її поняття в законодавчий обіг. Хоча, мабуть, і законодавче закріплення відповідної дефініції остаточно не вирішить даного питання. Проблема відсутності єдиного погляду щодо поняття кримінальної відповідальності породжує ряд інших прогалин кримінально-правового регулювання, має зворотній зв'язок з ними. Зокрема, йдеться про визначення меж кримінальної відповідальності, її сутності, змісту, форм реалізації і таке інше.

Визначення поняття кримінальної відповідальності в літературі дається по різному. Вона розглядається як обов'язок винного відповісти за вчинене, притерпіти обмеження (Я.М. Брайнін, М. Тащилін, М.Й. Коржанський та ін.), як кримінально-правові відносини (В.К. Дуюнов), їх компонент (Н.М. Кропачов, В.С. Прохоров), об'єкт (В.П. Бож'єв, Л.Є. Сігалов) або як вся сукупність кримінально-правових, кримінально-процесуальних, кримінально-виконавчих відносин (Н.А. Стручков, Н.А. Огурцов, О.Е. Лейст), як засіб державної оцінки протиправних дій (Л.В. Багрій-Шахматов), як державний примус, що, як правило, ототожнюється з покаранням (М.Д. Шаргородський) та як обмеження прав і свобод людини (М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін). Окремі науковці здійснюють упорядкування вказаних позицій у відповідні групи.

Ю.В. Баулін наполягає на необхідності уніфікації вказаних позицій. Він зазначає: "...кримінальна відповідальність – це передбачені КК вид та міра обмеження прав і свобод злочинця, що індивідуалізується судом та здійснюється спеціально уповноваженими органами держави" та виділяє в ньому декілька аспектів: 1. законодавчо визначена кримінальна відповідальність (кримінальна відповідальність розглядається як санкція кримінально-правової норми), 2. судовий аспект кримінальної відповідальності (як правило, ототожнюється з покаранням), 3. виконавчий аспект кримінальної відповідальності (полягає в діяльності спеціально уповноважених органів по виконанню покарання). Саме дане поняття, на наш погляд, найбільш точно та ємко відображає таке явище як кримінальна відповідальність, його правову природу; тому в основу подальшого дослідження воно буде закладено як фундаментальне.

Правильне формулювання поняття кримінальної відповідальності передбачає встановлення її суті та змісту. Ми стоїмо на позиції, висловленій Ю.В. Бауліним, який чітко розмежовуючи поняття змісту та сутності, в суть кримінальної відповідальності справедливо вкладає самі правообмеження, що застосовуються до особи, що вчинила злочин, на підставі обвинувального вироку суду. Такі правообмеження являють собою одночасно і реалізацію відповідного права держави, і виконання відповідного обов'язку винного.

В зміст кримінальної відповідальності наука кримінального права включає: публічний державний осуд винного за вчинений злочин; покарання, тобто спричинення йому позбавлень (обмежень), передбачених санкцією кримінального закону; правообмеження, пов'язані з наявністю судимості у засудженого (на думку одних авторів – лише в рамках реалізації покарання, інших – всю сукупність правообмежень до моменту погашення чи зняття судимості), міри реального впливу на особистий чи майновий статус особи. Аналіз проблем кримінальної відповідальності, зокрема, встановлення її змісту, є неможливим без його здійснення у нерозривному взаємозв'язку з проблемою кримінальних правовідносин. Подібний підхід дозволяє зробити висновок про існування саме дійсної, реальної кримінальної відповідальності, а не відповідальності як наукової абстракції.

Не заглиблюючись в наукові дискусії з даного питання, коротко позначимо основні погляди науковців на проблему співвідношення даних юридичних категорій.

Одні автори вважають, що кримінальна відповідальність і кримінальні правовідносини – це одне ціле. Інші вважають, що кримінальна відповідальність – це не просто кримінально-правове відношення, а сукупність кримінально-правових, кримінально-процесуальних та кримінально-виконавчих відносин. Уявляється, що ототожнення кримінальної відповідальності та кримінальних правовідносин є неможливим хоча б остільки, оскільки в діючому законодавстві термін "кримінальна відповідальність" не можна замінити терміном "кримінальні правовідносини"; останнє поняття, без сумніву, є більш широким. Так, ряд відносин, які охоплюються кримінально-правовим регулюванням (наприклад, застосування примусових заходів виховного характеру, примусових заходів медичного характеру, примусове лікування та ін.), в той же час не входять в обсяг поняття правовідносин кримінальної відповідальності, і тим самим, виходять за рамки даного дослідження.

Нагадаємо, що "зміст" – це сукупність належним чином впорядкованих елементів та процесів. На нашу думку, зміст кримінальної відповідальності складає сукупність певних кримінально-правових відносин (правовідносин кримінальної відповідальності), що характеризуються відповідним їм суб'єктом та об'єктом.

Наразі зазначимо, що, так як, розвиток проблеми кримінальної відповідальності в даний час в науці кримінального права відбувається саме в рамках теорії правовідносин, сформулюємо її дефініцію на основі уявлення про зміст кримінальної відповідальності, а також її сутність. А саме, з урахуванням специфіки кримінально-правових відносин та правових обмежень, які можуть бути або застосовуються до особи, котра, відповідно, здатна вчинити або вчинила злочин. При цьому, на нашу думку, доцільно використати змішаний (а саме, "класичний" в поєднанні з "сутнісним") спосіб реального визначення.

Зауважимо, що поняття (зокрема, й кримінальної відповідальності) завжди є більш широким, в порівнянні з його визначенням. Тому, саме в рамках

відповідного поняття ми маємо можливість, по-перше, сформулювати власне визначення кримінальної відповідальності та, по-друге, виділити, в перспективі, відповідні види кримінальної відповідальності.

Коротко охарактеризуємо ознаки кримінальної відповідальності. Кримінальна відповідальність – це обмеження прав та свобод особи, що вчинила злочин. Професор Ю.В. Баулін з цього приводу зазначає, що останнє впливає з встановлення мети такої відповідальності, котра включає кару, виправлення злочинця та попередження злочинів. Правообмеження, які складають суть кримінальної відповідальності, завжди встановлюються законом та застосовуються на підставі обвинувального вироку суду, що вступив в законну силу. Здійснення правообмежень в процесі виконання (відбування) покарання означає реальне відбування призначених судом виду та міри покарання, а також їх реалізацію, наприклад, в наслідок заміни покарання більш м'яким, при умовних видах звільнення від кримінальної відповідальності. Певний комплекс таких правообмежень застосовується також до особи, яка відбула покарання, аж до повного припинення кримінальних правовідносин між цією особою та державою, тобто до моменту погашення чи дострокового зняття з неї судимості.

Таким чином, розуміння ознак кримінальної відповідальності, що були сформульовані вище, а також суті кримінальної відповідальності як правообмежень, які можуть бути застосовані або застосовуються до злочинця, дозволяє сформулювати її дефініцію.

Отже, на підставі вищевикладеного та опираючись на сформульоване раніше проф. Ю.В. Бауліним поняття кримінальної відповідальності, можна зробити висновок, що **кримінальна відповідальність** – це обмеження прав та свобод особи, що вчинила злочин, яке встановлено законом, індивідуалізовано обвинувальним вирокком суду, що вступив в законну силу, реально здійснюване в ході виконання (відбування) кримінального покарання та в період судимості аж до її погашення (зняття).

Висновок. Таким чином, сформульоване вище поняття кримінальної відповідальності дозволить в подальшому дослідженні, назвати конкретні види та форми реалізації кримінальної відповідальності як засоби досягнення її цілей,

а також обґрунтувати досягнення генеральної цілі кримінальної відповідальності (формування рівня правосвідомості окремих осіб та суспільства, за якого вже на підсвідомому рівні виключається сама можливість вчинення злочинів) шляхом досягнення її видових цілей.

Література

1. *Баулін Ю.В.* Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. –К.: Атіка, 2004.
2. *Дуюнов В.К.* Уголовно-правовое воздействие: теория и практика. – М.: Научная книга, 2003.
3. *Тарбагаев А.Н.* Понятие и цели уголовной ответственности. – Красноярск: Изд-во Краснояр. Ун-та, 1986.
4. *Коржанський М.Й.* Уголовний Закон України (наукова модель): Монографія. – Д.: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2004.
5. *Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова.* – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987.
6. *Андрюенко В.А., Лесниченко И.П., Пудовочкин Ю.Е., Разумов П.В.* Уголовная ответственность: понятие, проблемы реализации и половозрастной дифференциации / Под науч. ред. Ю.Е. Пудовочкина, с предисловием д-ра юрид. наук, проф., Заслуж. деятеля науки РФ М.М. Бабаева. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2006.
7. *Хомич В.М.* Формы реализации уголовной ответственности. – Мн.: Белгосуниверситет, 1998.
8. *Вепрев В.С.* Основания уголовно-процессуальной ответственности. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2007.
9. *Ендольцева А.В.* Институт освобождения от уголовной ответственности: проблемы и пути их решения: Монография / А.В. Ендольцева. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004.
10. *Кропачев Н.М., Прохоров В.С.* Механизм уголовно-правового регулирования: Уголовная ответственность. Учебное пособие. – СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 2000.

Boyko U. A. On the concept of criminal liability

The work is devoted to the investigation of the theoretical problems of criminal responsibility.

Key words: *criminal responsibility, low restrictions, criminal legal relations.*